

Waldemar Chrostowski

"Ziemia Święta : kulturowy przewodnik śladami Jezusa", Jan Gać, Kraków 2008 : [recenzja]

Collectanea Theologica 78/2, 216-220

2008

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

głównie niemieckojęzycznych pozycji bibliograficznych. W wydaniu polskim powinny się znaleźć publikacje rodzime, których przecież nie brakuje. Polski przekład w wielu miejscach pozostawia sporo do życzenia, czasami jest niejasny, a nawet mylący. Pojawiają się sformułowania, które nie powinny się znaleźć, np. „zwiastowanie Chrystusa” (s. 198) i inne, które wprowadzają w błąd.

Książka otrzymała *nihil obstat* prowincjała Prowincji Polskiej Południowej Towarzystwa Jezusowego, aczkolwiek pożyteczne korzystanie z niej wymaga dobrego i wszechstronnego przygotowania teologicznego oraz daleko posuniętej ostrożności. Treść zawartych w niej rozważań sprawia, że nie nadaje się ona na podręcznik dla studentów teologii katolickiej, a jeśli tak, powinni go używać pod kierunkiem wytrawnego i dobrze przygotowanego nauczyciela. Szczególną ostrożność muszą wykazać wykładowcy i alumni w seminariach duchownych, ponieważ jednostronny i stereotypowy ogląd poruszanych w książce zagadnień, odzwierciedlający tylko żydowskie stanowisko i zapatrywania, może przynieść niepowetowane szkody w poprawnej formacji intelektualnej i duchowej do kapłaństwa i pracy duszpasterskiej. Można wprawdzie postulować specjalistyczną debatę nad problematyką podjętą w tej publikacji, np. na uniwersyteckich wydziałach teologicznych, ale na razie do niej nie doszło i wątpliwe, by komuś naprawdę na niej zależało. Publikacja wyraźnie odbiega od pozostałych wydanych w krakowskiej serii „Myśl Teologiczna” i wymaga, by traktować ją z ograniczonym zaufaniem. Czytelnik nie zaznajomiony z meandrami trudnej problematyki teologicznej uzyska po jej lekturze błędne pojęcie o specyfice chrześcijańskiej interpretacji Biblii, nie pozna właściwie jej historii i natury, za to może „kupić” i przyjąć za swój dominujący w książce pogląd, że centrum chrześcijańskiej hermeneutyki Starego Testamentu stanowi „przypominanie o Izraelu”.

ks. Waldemar Chrostowski, Warszawa

Jan GAĆ, *Ziemia Święta. Kulturowy przewodnik śladami Jezusa*, Wydawnictwo WAM, Kraków 2008, ss. 290 + ndlb.

Wzmocniony ruch turystyczny i pielgrzymkowy do krajów biblijnych, przede wszystkim do Ziemi Świętej, sprzyja powstawaniu i rozpowszechnianiu publikacji na te tematy. Ich integralną i niezwykle pomocną część stanowią przewodniki, których liczba w ostatnich kilkunastu latach znacznie wzrosła. Mają one profil archeologiczny, historyczny, geograficzny, topograficzny czy turystyczny, lecz specyfika docelowego kierunku sprawia, że zawsze dochodzą w

nich do głosu wymiary religijne i duchowe. Na tle szerokiego spektrum różnych pomocy dla pielgrzymów i turystów lepiej widać specyfikę nowej publikacji, której autorem jest Jan Gać. Znany podróżnik napisał wcześniej kilka książek, w których podzielił się swoją wiedzą i wrażeniami z podróży do krajów biblijnych. Szczególne miejsce zajmują te, które zostały wydane przez wydawnictwo „Klio” i zostały poświęcone Ziemi Świętej (*Moja Ziemia Święta*, 1992 oraz 2000; *Miejsca, które znał Jezus*, 2000). Nabyte doświadczenia i wspomnienia, obserwacje i przemyślenia, które znalazły wyraz w już wydanych publikacjach, stanowią doskonale zaplecze do opracowania przewodnika po Ziemi Świętej, który właśnie się ukazał, znakomicie uzupełniając już istniejącą polską ofertę wydawniczą.

Książkę, która nosi podtytuł *Kulturowy przewodnik śladami Jezusa*, otwierają słowa: „Książka, którą pragniemy oddać do rąk Czytelników, nie rości sobie pretensji do rangi jeszcze jednego przewodnika po Ziemi Świętej. Pragnie być czymś więcej – rodzajem pogłębionego itinerarium po śladach Jezusa Chrystusa w Jego ziemskiej ojczyźnie” (s. 5). Zamiary autora są więc bardzo ambitne i nawiązują w pewien sposób do wczesnochrześcijańskich itinerariów, które po dziś dzień nie przestają uczyć i zachwycać. Jest bardzo ważne, że dominuje w niej specyficznie chrześcijańska perspektywa chrystologiczna, zakorzeniona w czterech Ewangeliach kanonicznych i na nich zogniskowana. To bardzo dobrze, bo zdecydowana większość wyznawców Jezusa Chrystusa udaje się do Ziemi Świętej, by znaleźć się na śladach Jezusa i tam się modlić, natomiast inni, którzy podróżują do Izraela i na Bliski Wschód jako turyści, mogą uświadomić sobie coś, o czym przedtem nie wiedzieli. Jednak można odnieść wrażenie, że na dalszy plan zostaje usunięty nie tylko Stary Testament, z ogromnym bogactwem swojej treści historycznej i teologicznej, lecz i pozostałe księgi Nowego Testamentu, a wśród nich Dzieje Apostolskie oraz Listy. Autor doskonale to wyczuwa i wie o tym, podkreślając niezbędność „świadomości biblijnej”, przez którą rozumie „zdobycie pewnego poziomu kultury biblijnej”. Dodaje: „Wyposażeni w taki instrument fundamentalnej wiedzy biblijnej, możemy dopiero podjąć w pełni świadomie podróż do Ziemi Świętej” (*tamże*). W jego książce nie brakuje rzeczowej i solidnej refleksji na te tematy, dominuje jednak spotkanie z Jezusem umiejscowione w realiach historii i geografii zbawienia. O specyficzności książki przesądza fakt, że – mimo zawartej w niej ogromnej dawki wiedzy – zmierza ona nie tyle ku prezentacji miejsc biblijnych, ile ku poznaniu Jezusa i głębszemu zrozumieniu Ewangelii. „Z tej racji pisząc tę książkę – wyjaśnia autor – odwoływałem się do poszczególnych miejsc poprzez to, co mają nam do powiedzenia wiarygodni autorzy ewangeliczni. Jak bardzo Ewangelie są żywe, świeże i aktualne w swej treści i w swej głębi, można się

dopiero przekonać na miejscu, na poszczególnych etapach naszej trasy pielgrzymowania po śladach Jezusa z Nazaretu!” (*tamże*). Ewangelie powstały z wiary i dla wiary; nie inny zatem ma być najważniejszy cel ich czytania oraz pielgrzymowania do wzmiankowanych w nich krain i miejscowości. Tak określony zamysł jest nie tylko klarowny, lecz i wart pochwały, umieszcza bowiem zjawisko pielgrzymowania w jego najwłaściwszym kontekście, a mianowicie w środowisku wiary chrześcijańskiej.

Ekspozowanie geografii zbawienia idzie w parze z respektowaniem historii zbawienia. Decydującą rolę odegrały w tym zakresie pielgrzymki Jana Pawła II do krajów biblijnych odbyte w kontekście Wielkiego Jubileuszu Roku 2000. Szkoda, że Jan Gać nie cytuje przynajmniej niektórych wypowiedzi Ojca Świętego, tym bardziej że pokrywają się z intencjami, jakie i jemu przyświecają. Nawiązując do dawnej przeszłości, jest czytany w dziełach autorów starożytnych i późniejszych oraz we współczesnych opracowaniach problematyki historycznej. Trafnie zauważa, że większość chrześcijan ma na te tematy jedynie ogólnikowe pojęcie, bo nauczanie szkolne i wyższe nie sprzyjają wiedzy o przeszłości, zwłaszcza dawnej. Na to samo zjawisko zwrócił uwagę Benedykt XVI w przemówieniu wygłoszonym 7 marca 2008 r. do członków Papieskiego Komitetu Nauk Historycznych. Podkreślając, że pamięć historyczna pomaga budować przyszłość, wskazał na „brak zainteresowania historią, co przejawia się w odsunięciu na dalszy plan nauk historycznych”, na skutek czego „społeczeństwo jest szczególnie podatne na ideologiczną manipulację”. Papież dodał: „Zagrożenie staje się coraz większe, gdy przypisuje się przesadnie wartość historii współczesnej, zwłaszcza wtedy, gdy badania w tej dziedzinie są uwarunkowane przez metodologię opartą na pozytywizmie i socjologii”. Tak, J. Gać ma rację, gdy podkreśla potrzebę czytania pism Józefa Flawiusza, które poszerzają i uzupełniają obraz nakreślony w Nowym Testamencie, a także potrzebę uwzględniania pozostałych aspektów wiedzy o świecie, w którym żył i działał Jezus Chrystus. Dopiero z połączenia elementów całej tej bogatej mozaiki wyłania się wiarygodny obraz Jezusa historycznego, który – używając języka współczesnych biblistów i teologów – jest zarazem Chrystusem wiary. Umożliwia to patrzenie na historię biblijnego Izraela i początki wspólnoty chrześcijańskiej z teologicznego punktu widzenia, na tle którego staje się lepiej widoczna racja bytu Kościoła.

Rozdział wstępny nosi tytuł *Kraj, ludzie, historia* (s. 8- 43) i przybliży najważniejsze aspekty geografii Palestyny, jej historii w okresie rzymskim, podziału administracyjnego w czasach Jezusa, a także nakreśla obraz ówczesnego życia żydowskiego, przybliży rodzinę Herodów oraz ukazuje Ewangelie kanoniczne w aspekcie realiów życia codziennego. Zawarta w nim wiedza ma charakter popularnonaukowy, a – jak doskonale wiadomo – umiejętności popula-

ryzatorskie tylko wtedy przynoszą właściwe rezultaty, gdy stoi za nimi rozległa i wszechstronna wiedza oraz zmysł krytyczny.

Standardowe przewodniki po Ziemi Świętej trzymają się klucza geograficznego. Miewają różny układ: jedne proponują i omawiają konkretne trasy wycieczkowe i/lub pielgrzymkowe, wyszczególniając godziny otwarcia poszczególnych sanktuariów i obiektów; inne dzielą Palestynę na krainy lub regiony (Galilea, Samaria, Judea – w zróżnicowanej kolejności) i prowadzą pielgrzyma z miejsca na miejsce, troszcząc się także o jego wygodę; jeszcze inne opisują miejsca i miejscowości w kluczu alfabetycznym, który ułatwia znalezienie potrzebnych informacji. Autor omawianej publikacji dokonał innego wyboru, a mianowicie opierał się „na chronologii w zgodzie z kolejnymi etapami ziemskiego życia Jezusa” (s. 7). Trzeba przyznać, że jest to podejście interesujące i trafne, oparte na pogłębionym doświadczeniu życia chrześcijańskiego, wspólnym dla autora i adresatów jego książki. Uwzględnia ono rytm życia liturgicznego Kościoła, poczynając od Adwentu po Zesłanie Ducha Świętego i Wniebowstąpienie, ma też na względzie najważniejsze święta maryjne. Z tego powodu książka stanowi doskonałą pomoc dla pielgrzymów, którzy mają szczęście podróżywania do Ziemi Świętej, lecz z pożytkiem sięgną po nią i ci, o wiele bardziej liczni wierni, którzy miejsc biblijnych na własne oczy nigdy nie zobaczą.

Rozdział „*Gdy nadeszła pełnia czasu*” (s. 44-77) przedstawia Nazaret, Ain Karem (En Karem) oraz Betlejem i okolice, a opisując najważniejsze budowle i obiekty, wprowadza w misterium wcielenia Syna Bożego, czyli dziewiczego poczęcia Go przez Maryję i narodzin. Wiele miejsca zostało poświęcone uzgadnianiu szczegółów podanych w Ewangeliach, także o wydzwięku chronologicznym. Rozdział *W Galilei* (s. 78-130) opisuje Kanę Galilejską, Seforis, Nain i Górę Tabor, a następnie prowadzi czytelnika przez Galileę nad Jezioro Genezaret i omawia Kafarnaum, Betsaidę, Korozain, Heptapegon, Górę Błogosławieństw, Dalmanutę, Magdagę, Tyberiadę, Kursi, Cezareę Filipową i Yardenit. Rozdział trzeci, opatrzony tytułem *U obcych* (s. 131-143), wychodzi poza terytorium państwa Izrael, lecz nadal jeszcze Ziemi Świętej w biblijnym rozumieniu tego słowa. Autor przedstawia Tyr i Dekapol oraz pogranicze Judei i Zajordania, łącznie ze wzmiankowaną w czwartej Ewangelii kanonicznej Betanią za Jordanem. W rozdziale *Wzdłuż Jordanu* (s. 144-159) znalazło się omówienie kolejnych miejscowości: Bet Szean, Aleksandreon, Fazaelis i Jerycho. W rozdziale *Wybrzeżem Morza Śródziemnego* (s. 160-167) zainteresowanie przenosi się na zachodnią stronę Palestyny, nie wzmiankowaną w Ewangeliach, wymienianą jednak w Dziejach Apostolskich i chętnie odwiedzaną przez turystów i pielgrzymów: Jafa (Joppa) i Cezarea Nadmorska. Tytuł *W Samarii* zapowiada prezentację środkowej części kraju (s. 169-180), a więc

jej stolicy, od której została urobiona nazwa krainy, oraz gór Garizim i Ebal, a także Sychem. Rozdział *W Judei*, ze zrozumiałych względów najobszerniejszy w całej książce (s. 181- 284), zawiera obszernie omówienie sanktuariów i zabytków Jerozolimy, przede wszystkim związanych z męką, śmiercią i zmartwychwstaniem Jezusa. Cała ta duchowa przygoda kończy się w Emaus, na północ od Jerozolimy, gdzie tradycja starochrześcijańska umieszcza epizod z uczniami, o którym mowa w 24. rozdziale Ewangelii według św. Łukasza.

W całym przewodniku czytelnik otrzymuje solidną porcję wiedzy, wzbogaconą o piękne fotografie opisywanych krain i miejsc, a także bardzo przydatne mapy i wykresy. Wygodny format, dostosowany do potrzeb podróżujących, zachęca do włączenia książki do podręcznego bagażu i sięgania po nią w odwiedzanych miejscach. Jan Gać stara się ukazywać, łączyć i godzić dwa wymiary „sprawy Jezusa z Nazaretu”: historyczny i teologiczny. Umieszcza Go więc na płaszczyznach czasu i przestrzeni, a zarazem w wymiarze wieczności, który sprawia, że historyczny Jezus jest Panem, dzięki któremu dostępujemy przebaczenia grzechów i zbawienia. Mając na względzie zogniskowanie uwagi na Jezusie, można się spodziewać, że nie jest to ostatnie słowo J. Gacia na temat jego fascynacji Biblią i krajami, które ona wzmiankuje. Pod koniec czerwca 2008 r. rozpoczyna się w Kościele Rok Świętego Pawła. Należy wyrazić nadzieję, że będą mu towarzyszyły nowe inicjatywy wydawnicze, wśród nich zapewne również nowy „kulturowy przewodnik” na temat miejsc, w których przebywał Apostoł Narodów.

ks. Waldemar Chrostowski, Warszawa

Carlos Simon VÁZQUEZ, *Diccionario de bioetica*, Editorial Monte Carmelo, Burgos 2006, ss. 786.

W ramach serii „Słowniki MC” (Diccionarios „MC”), Wydawnictwo Karmelitańskie Monte Carmelo w Burgos wydało kolejny słownik, tym razem dotyczący tematyki bioetycznej: *Słownik bioetyki*. Jest coś interesującego w tej inicjatywie wydawniczej. Wydawnictwo Monte Carmelo, raczej o profilu teologicznym, a nawet mistycznym, jest znane z publikacji dzieł teologicznych, więc ukazanie się *Słownika bioetyki* w takim wydawnictwie może wydawać się trochę dziwne, chyba że wskazuje na głębsze potraktowanie tematu. I takie jest pewnie zadanie obecnej pozycji.

Jest ona bowiem owocem pracy Fakultetu Teologicznego Północnej Hiszpanii (Facultad de Teología del Norte de España), który właśnie w Burgos ma swoją